

Mindszenty József panaszlevele a Vatikánba egyes magyar jezsuiták ellen ^[1]

A KALOT 1946. júniusi ünnepe konfliktust váltott ki a szervezet jezsuita vezetői és Mindszenty József bíboros hercegprímás között. Nagy Töhötöm SJ igazoló (kioktató) levelére válaszul, amelyet a bíboros „förmedvény”-nek nevezett, utóbbi bepanaszolta a Vatikánban a jezsuitákat, akik nem fogadják el a „püspökök által elfogadott rendszert”. A panaszlevél szövege nem került elő a magyarországi közgyűjteményekből, csak 2020. március 2-a után a Vatikáni Levéltárakból, nevezetesen az Álltitkárság Államközi Kapcsolatokban illetékes Szekciójának levéltárából. Ezt a levelet ismertetjük, majd közöljük magyar és latin szövegét.

Bevezető

Elterjedt nézet mind a szakirodalomban, mind a közhiedelemben, hogy XII. Piusz pápa[1] nem óhajtott volna tárgyalni a szovjetekkel. A vatikáni levéltárak anyagából újabban előkerült több dokumentum alapján azonban bizonyítható, hogy 1945/46-ban erre hajlandó volt, amint ezt Nagy Töhötöm[2] már korábban kifejtette.[3]

XII. Piusz pápa olvasta a magyar jezsuiták, nevezetesen: Prof. Dr. Jánosi József[4] a *modus vivendi*[5] teoretikusa; Kerka Jenő[6] és Nagy Töhötöm, a *modus vivendi* alkalmazói (a KALOT[7] vezetői); továbbá Borbély István[8] jezsuita tartományfőnök, a *modus vivendi* védelmezője által beadott tucatszámú jelentést.[9] Ezek lényege az volt, hogy időt nyerjenek, felkészüljenek, ne konfrontálódjanak sem a szovjetekkel, sem a kommunistákkal az adott helyzetben.

Mindszenty József bíboros hercegprímás

Forrás: <https://zeg3.martinus.hu/mindszenty-jozsef>

Mindszenty József 1946. június 27-i dátummal Giovanni Battista Montini[10] helyettes államtitkárhoz írt levelében bepanaszolta a KALOT vezetőit, miszerint megosztják az egyházat, mert nem „a püspökök által elfogadott rendszert” támogatják, hanem „egy másik rendszert” gondoltak ki. Ennek a levélnek a megírását Nagy Töhötöm 1946. június 24-én kelt igazoló jelentése váltotta ki, a bíboros első felindulásában írta, és tehetetlenségében azonnal a pápához fordult.[11] Kérte, hogy a Szentatya adja írásba, miszerint „a püspökök által elfogadott rendszert” támogatja. Miután erre választ nem kapott, levelét előbb 1946. december 29-én, majd 1948. május 15-én megismételte. Illetékességéből Domenico Tardini,[12] a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának[13] titkára aláírásával ment általános válasz. Dolgozatunkban Mindszenty József első levelét adjuk közre.

A jezsuita páterek és Mindszenty hercegprímás közötti ellentét jelentőségére 2009-ben Szokolczai György hívta fel figyelmemet, aki a kereszténydemokrácia, nevezetesen a Demokrata Párt vagy Barankovics Párt[14] sorsának alakulásával foglalkozott. Kutatásainak eredményeit előbb saját maga, majd Szabó Róberttel együtt ketten jegyzik, és végül közös kötetben olvashatjuk.[15] Ekkor azonban még mind a vatikáni levéltárak, mind a jezsuita *generalicia* levéltárak zártak voltak erre a periódusra vonatkozóan, és megnyitásukra várni kellett.[16] 2020. március 2-től azonban már tanulmányozni lehet a vonatkozó dokumentumokat, és a kérdéses Mindszenty-levélre, jobban mondva három levélre a Vatikáni Államtitkárság, nevezetesen az Államközi Kapcsolatok Szekciójának Történeli Levéltárában találtunk rá.[17]

Torre Borgia

A Borgia-torony. A Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának (1814–1967) adott hely, a vatikáni Belvedere udvar felől. Legalul középtájt az államtitkársági levéltár bejáratának felső része. Egykor a Kongregáció levéltári raktára.
A szerző felvétele

A Vatikáni Apostoli Palota és a Torre Borgia (jobbról). Legfelül két szinten vannak elhelyezve az Államtitkárság irodái, melyeket XII. Piusz pápa alakított ki. Az alsó két szint a Vatikáni Múzeumokhoz tartozó egykori pápai stanzák.
A szerző felvétele

Mindszenty József panaszlevele

A levél hangvétele nem mentes egyfajta fensőbbégi attitűdtől, mely a „Magyarország Prímása” kifejezés többszöri, indoklás nélküli használatában figyelhető meg. Emellett egy stílusterés is észrevehető a közölt levél első pontjának elején: „A külföldi újságok, melyek közül néhány kezembe jut, Magyarország Prímásának első római útja után [...]”. Egyes szám első személy után hirtelen egyes szám harmadik személybe csap át. A „Magyarország Prímása” kifejezést alább még ötször is megismételte. „Elment a Szentszékhez azzal a tervvel, hogy a Magyarország Prímásától megküldött információkat helyesbítse”; „Ha egy területen vannak püspökök, sőt, Prímás is van felettük”; „melyeket Magyarország ugyanakkor Rómában levő Prímásától megtagadtak; „Annál kevésbé volt szükség ilyen lépésre, hogy Magyarország Prímása ismét Rómába utazott, és ha instrukciókra van szükség, azokat kikérni és a híveknek továbbítani a Prímás dolga”.

A közölt levél szerkesztését tekintve spontán. Bár Mindszenty az első pontban már kifejtette Jánosi József (első) római útjával kapcsolatos fenntartását, a harmadik pontban szükségesnek tartotta megismételni azt, hogy kiderüljön a személyével kapcsolatos párhuzam. Közvetlenül saját első és második római útját követően került sor az első (Jánosi József), majd a második megnevezett jezsuita (Nagy Töhötöm) római útjára. Így mindkét jezsuita „Magyarország Prímásának” két útja után utazott ki. Ezzel a szerkesztési móddal a személyes megbántottság is szólt belőle, mintha a két jezsuita egy-egy útját az ő két római útja eredményeinek korrigálási szándéka váltotta volna ki. Ez a harmadik pont egyik, sorok közötti mondanivalója.

A másik az egyház és a politikai vezetők szembeállítására, miszerint a püspökök, nevezetesen a Prímás az egyház, a két jezsuita pedig a magyarországi politikai vezetők véleményét vallaná. Azt, hogy a két jezsuita nem az egyház álláspontját képviseli, azzal is indokolja, miszerint a KALOT azzal a szándékkal lépett ki a katolikus ifjak szervezetéből, hogy a nem katolikus ifjúsági szervezethez csatlakozzék. E kifejtését követően olvashatjuk a fontos megállapítást: „*Ő felelős Isten és az emberek előtt az egyházi ügyek viteléért.*” Nem pontosítja, hogy a politikai ügyek kezeléséért is. Ugyanakkor Mindszenty egész működése során azt tapasztaljuk, hogy felfogása szerint az egyházi (hitbeli és erkölcsi) ügyek és az egyház által vállalható politikai ügyek egyaránt az ő hercegprímási hatáskörébe tartoznának. Amikor a püspökökre hivatkozik, nem írja, hogy valójában ő az, aki rendre – a püspökök megkérdése nélkül, mint a püspöki kar elnöke – püspökkari körleveleket tett közzé. Magának vindikálja az instrukciók kérésének és továbbításának az illetékességét is: „*és ha instrukciókra van szükség, azokat kikérni és a híveknek továbbítani a Prímás dolga.*”

A levélben Mindszenty hangsúlyozta, hogy „Magyarország Primásának” kizárólagos vezetői szerepe van egyházi és politikai téren. Nyomatékosította kérését, miszerint a Szentatyá adja írásba, miszerint „a püspökök által elfogadott rendszert” támogatja, ugyanakkor tehetetlenségét fejezte ki: „*Ha a kért levél hatása nem erősíti meg a lelkeket, a püspökök és alulírt aligha vállalhatják a felelősséget a Katolikus Egyház magyarországi ügyeinek helyes intézéséért.*” Értsd: a kibontakozó új hazai Kulturkampfban „a küzdelemben oly szükséges egység” akkor jön létre, ha a katolikus tábor tényezői felsorakoznak a bíboros hercegprímás konfrontatív politikai vonalvezetése mögött. Ez a politikai vonalvezetés – utólag már tisztán láthatjuk, és a saját korában a kritizált három jezsuita páter tisztán látta – helytelen premisszákra épült: a várva-várt amerikaiak nem érkeztek meg tavasszal, hogy megvívják háborújukat Magyarország (Kelet-Közép-Európa) szabadságáért „a tomboló csatákban, melyeket a hit megőrzéséért meg kell vívunk.” – A hit megőrzése ebben az értelmezésben a hit közeleti érvényesülése az egyházi hierarchia vezetésével. Ez a nézet a keresztény királyság korszakában életszerűbb volt, de már akkor sem érvényesült az óhajtott mértékben. A jezsuitákról feltételezte, hogy az Apostoli Szentzsék állítólagos támogatásával segíteni akarának a moszkovitáknak, és ebben szembekerülnének egyrészt a püspökök akaratával, másrészt a hívek jóérzésével: „*nagyon kártekonynak látjuk azt az okosan kifundált konstrukciót, hogy a püspökök akaratát és a hívek jóérzését ellenére, az Apostoli Szentzsék állítólagos támogatásával nyújtanának segítő kezet a moszkovitáknak.*”

Mindszenty első levelére, bár azt az augusztus 2-a előtti napokban látta a Szentatyá, nem érkezett vatikáni válasz. Az augusztus 12-én készült feljegyzés szerint szeptemberre várták a jezsuita provinciális jövetelét, és vele akartak egyeztetni. A válasz hiányát maga Mindszenty bizonyította azzal, hogy hat hónappal később, 1946. december 29-én, hitelesített másolatban újra megküldte levelét Montininak és ezt, a biztonság kedvéért papjával, Péterffy Gedeonnal, a Pápai Magyar Intézet frissen kinevezett igazgatójával kézipostán küldte. Ez az előző levél átgepelte és 1946. december 29-én hitelesített szövege. A primási levéltáros hitelesítése: „*In fide exempli, Strigonii, die 29. Decembris 1946. Dr. Ladislaus Pordán [sk.] Archivarius Primatialis.*” A sürgetett és várva várt válasz erre sem érkezett meg, amire bizonyíték, hogy harmadszor is megsürgette azt.

Másfél évvel később, 1948. május 15-én mellékleként újra megküldte Montini szubsztitutusnak[18] első levelét. Idézzük: „*Mindeddig semmi visszajelzést nem kaptam abban a súlyos és kényes ügyben, amelyet említett levelemben előterjesztettem. Szíveskedjék főtisztelendő Excellenciád kegyesen megengedni nekem, hogy ugyanezt a kérdést újból felvetessem. Kedvem ellenére ugyan, de kénytelen vagyok visszatérni az ügyre.*” Ebben a levélben, miután 1946 végén Nagy Töhötömöt a jezsuita generális, Borbély István tartományfőnök javaslatára Dél-Amerikába diszponálta, már csak Kerkai Jenő maradt a hazai porondon, ezért megismételte ellenében a korábbi vádakát. Mint írta, ismételten tárgyalt a tartományfőnökkel, de ez nem vezetett célra, ezért fordult ismét az Apostoli Szentzsékhez.

Összegzés

Mindszenty nem jutott dülőre a magyar jezsuitákkal, nem beszélte át velük a *modus vivendi* fogalmát, amit ők képviseltek, és ami az ő és környezete számára új volt és csak körülírni tudta. A *modus vivendi* ugyanis a Vatikán konkordatárius politikájának alapfogalma: amely állammal nem sikerült konkordátumot kötni, így Csehszlovákiával, ott *modus vivendi* megkötésére kerülhetett sor. Csehszlovákia esetében Mindszenty érintett volt mint esztergomi érsek, hiszen egyházmegyéje területének nagyobb része a Dunától északra, a csehszlovák oldalra esett. Jánosi József SJ, amikor kidolgozta a *modus vivendi* fogalmát, nem új dolgot vezetett be, hanem ő, aki külföldön tanult teológiát és filozófiából ott is doktorált, professzorként, ha nem is kánonjogászként, ismerhette azt.[19] Az esztergomi érsek pedig, aki ismételten sürgette Rómában a (cseh)szlovákiai területek fölötti joghatóságának elismerését, nem volt ennek az alapfogalomnak a tudatában.

Tehetetlenségében az Apostoli Szentzsékhez fordult, de nem közvetlenül XII. Piusz pápához, hanem általános ügyekben helyetteséhez, Montini szubsztitutushoz. Megerősítő választ akart tőle, bizonyára azért, hogy felhasználhassa azt, de hiába, az óhajtott válasz nem érkezett meg. Bár a pápa is látta, de nem közölte álláspontját, és a vatikáni hivatal is megelégedett azzal, hogy megkérdte a Rómába érkező jezsuita tartományfőnököt, majd ezt követően ügyintézői szinten a levelet archiválta. Viszont ennek eredményeképpen megőrződött két fontos igazoló levél a tartományfőnök részéről.[20] A kért válasz nem érkezvén meg, Mindszenty kézi postán újra megküldte levelének hitelesített másolatát. Ennek sorsáról egyelőre nem értesülhettünk, feltételezhetően az Általános Ügyek Szekciójának levéltárában található rá.[21] Majd szükségesnek látta, hogy újabb másfél év elteltével újra csak panaszal eljén és csatolja az első levél másolatát. Erre kapott egy általános, udvarias választ. Sem XII. Piusz, sem Montini, sem Tardini nem tértek ki érdemben kérésének teljesítésére. Talán azért is, mert 1948 júniusában már látható volt, hogy a konfrontatív kurzusnak nem lesz jó vége, és nem akarták tovább mérgeíteni a helyzetet. De még inkább azért, mert esztergomi érseki kinevezésével Mindszenty egyben azt az illetékességet is megkapta, hogy intézze a helyi ügyeket, továbbá azért, mert az Apostoli Szentzsék elsősorban nem politikai fórum, hanem egyházkormányzati. Ha valaki hit vagy erkölcs kérdésében megrögzötten tévedéseket hirdet, azaz eretnek, akkor van joghatósága eljárni. Ha azonban egy egyházi vezető politikai téren megegyezést keres vagy elutasít, akkor azt személyes belátására bízhatja. A római hallgatás, majd a harmadik sürgetés utáni általános válasz, amelyet illetékességéből nem a címzett, hanem a másik dikasztérium vezetője adott meg, beszédesen bizonyítja, hogy Mindszenty olyat kért, ami nem teljesíthető. Arra is gondolhatunk, hogy tapintatból nem akarták kioktatni a bíborost. P. Jánosi és P. Nagy jezsuiták közvetlen kapcsolatfelvételét Borisz Pavlovics Oszkinnal,[22] a Szövetséges Ellenőrző Bizottság helyettes politikai tanácsadóival titokban kellett tartani. Ha a Szentzsék olyan választ küldött volna Mindszentynek, amit ő szeretett volna, az tökéletesen diszkreditálta volna a Szentzsék támogatását.

Ezekből az újonnan előkerült forrásokból azt láthatjuk, hogy Mindszenty egyház- és politikavezetői felfogása monarchikus volt, és úgy tartotta, hogy amint a római pápa az egész egyház fölött, úgy ő, „Magyarország Primása” a helyi egyház fölött gyakorol joghatóságot. Ettől már nincs messze az a gondolat, hogy ő a római pápa magyarországi helytartója és beosztottja, feltételezve a pápáról, hogy politikai téren is illetékes instrukciókat adni számára. Azt is megállapíthatjuk, hogy a „modus vivendi” gondolata számára újszerű volt, hiszen a püspökök által elfogadott rendszerről írt, ami azt is jelentette, hogy ezt a fogalmat hazai egyházi illetékes körökben nem vitátták meg, sőt, értetlenség övezte. Mentségükre szolgáljon, hogy Magyarországon a konkordátum nem volt bent a jogrendben, hiszen Magyarország hagyományosan jó kapcsolatokat tartott fenn az egyházzal és a Vatikánnal egyaránt. Ausztria 1855-ben kötött ugyan konkordátumot az Apostoli Szentzsékkel, de azt – mindkét fél egyetértésével – nem sokkal ezután hatályon kívül helyezték; a hazai püspökinnevezés 1927 után pedig az ún. „intesa semplice”, az egyszerű megegyezés jegyében történt, ami Mindszenty idejében még – vagy már – nem volt a hazai egyházi köztudat része.[23]

Az utókor már többet tud az elődök által megvívott csatákról. A „modus vivendi” új neve „vatikáni keleti politika”: az Apostoli Szentzsék keleti politikáját, ami a hatvanas évek kezdetétől bontakozott ki, az érintett helyi egyházak, hazánkban mindmáig ható érvénnyel, bizalmatlanul szemlélték. Elmondható, hogy a negatív helyi egyházi tapasztalatokon túl, ebben a negatív megítélésben része van Mindszenty bíboros emlékiratai recepciójának is. Valahogy azonban el kellett indulni a hidegháború periódusa után, megelőzve a nagyhatalmak és az ideológiák közti konfliktusos helyzet kibontakozását. Végeredményben azt mondhatjuk, hogy a Szovjetunióval, illetve a kommunista hatalomátvétellel kötendő „modus vivendi” képviselői – mind a magyarországiak, mind pedig a vatikániak – megelőzték korukat.

Dokumentum:

Mindszenty József panaszlevele Montini szubsztitutusához a magyar jezsuiták, nevezetesen Jánosi József és Nagy Töhötöm ellen[24]

Esztergom, 1946. június 27.

Címer [Középen kék tintával]

PANNONIA SACRA *Látta a Szentatyá 1946. augusztus 2-án*

Nr. 3436/1946.

[Jobbra fent fekete tintával, más kézzel] 1946. augusztus 12. A Szentatyától.

Szeptemberben jön ide a magyar jezsuiták tartományfőnöke. Őt meg kell hallgatni...

[Jobbra fent ceruzával] *Szeptember 27-én beszéltünk.*

Azt mondta, hogy készít egy beszámolót

Excellenciás és Főtisztelendő Helyettes Államtitkár Úr!

Napról napra tisztábban látható: a dolgok Magyarországon arrafelé haladnak, hogy az Egyházzal szemben olyan háború alakul ki, amely hasonló, mint egykor Németországban, az úgynevezett *Kulturkampf* idején. S noha a dolgok így állnak, fájdalommal látunk maguk a katolikusok között is olyan próbálkozásokat, melyek a szándékok egységének megtörésére és a katolikus hierarchia tekintélyének gyengítésére irányulnak; pedig ennek feladata, hogy bölcsen egységet teremtsen a hívek fellépésében, és mindig megőrizze őket a káros eltévelyedésektől. Miközben ilyesféle próbálkozások fordulnak elő, ezek támogatói még a Szentzsák tekintélyét is ki merészelik hívni maguk ellen. Hogy mennyire idegen tölem pusztán kevéssé megalapozott gyanúkat Excellenciád elé hozni, az alább elmondandókból megítélheti.

1) A külföldi újságok, melyek közül néhány a kezembe jut, Magyarország primásának első római útja után hírül adták, hogy a múlt év decemberének elején már megtörtént, hogy P. Jánosi József jezsuita mint a magyar kormány és a politikai pártok küldöttje elment a Szentzsákhoz a tervvel, hogy a Magyarország primásától megküldött információkat helyesbítse, és világossá tegye a Szentzsák számára Magyarország helyzetét.[26]

2) Most pedig azok, akik Szeffű Gyulával (magyar követ az orosz kormányánál), vagy a világi Barankovics vezette Demokrata Néppárttal, vagy a KALOT néven ismert Katolikus Agrárfüvéségi Legényegylettel (melyet a jezsuiták irányítanak) jó viszonyban vannak, az Apostoli Szentzsák számára nem tetsző híreket terjesztenek, hogy *egyetlen kártyával játszunk*, és a püspökök által elfogadott rendszer[27] ellenére vagy azon kívül, amely igyekszik megőrizni az Egyház jogait, a Szentzsák jóváhagy egy, bizonyos katolikusok által kidolgozott másik rendszert, akik, attól kezdve, hogy megegyeztek az oroszokkal és Marx Károly követőivel, a katolikus frontvonalból készek visszavonulni.

3) Senki sem tagadja, hogy P. Jánosi József a fent jelzett időben Rómában tartózkodott, s hogy oda a magyar kormány és a politikai pártok küldték. Szintén senki nem tagadja, hogy P. Nagy Töhötöm SJ is megjelent Vatikánvárosban és Rómában tartózkodott, amikor én a második római utamról (február 18. és március 19. között) már hazatértem.[28] Nincs kétség, hogy a fenti híresztelések forrása után való nyomozás a jezsuitákhoz vezet. Az ilyen nyomozásokat a legutóbbi események eléggé megerősítik. A Katolikus Agrárfüvéségi Legényegyletek Országos Titkársága [KALOT] valóban kilépett a Katolikus Ifjak Országos Egyesületéből, és nem katolikus ifjak más társulásaihoz csatlakozott.

Excellenciád eléggé tájékozott afelől, hogy jelenlegi kormányzatunk idején új ifjúsági szervezetek alakultak. Ilyen a MADISZ[29] és a SZIM.[30] Vannak még más hasonló is, melyek a katolikus alapelvektől mind teljesen idegenek. Közülük kiemelkedik a MADISZ, amely azon igyekszik, hogy az ifjúság ép lelkülete teljesen meggyengüljön a kommunista elvek szerint, mely vezeti őket. A KALOT a nem katolikus társaságok szervezetéhez csatlakozott, és nemrég, Pünkösöd napján ünnepséget tartott, melyen a MADISZ jelenlevő küldöttjeit és az orosz ifjúság küldöttjeit is köszöntötte. P. Kerkai SJ beszédében ünnepélyesen felolvasta XII. Piusz pápának a KALOT-hoz intézett üzenetét: haladjon tovább az eddig követett úton. Alázatos véleményem az, hogy ilyen cselekedettel nem lett volna szabad visszaélni a pápa nevével és tekintélyével.

Mikor két alkalommal Rómában időztem, az Apostoli Szentzsák semmilyen instrukciót nem adott a magyar–oroszl kapcsolatról, noha ilyet alázattal kértem. Szerencsés voltam, hogy élőszóbeli megerősítést kaptam a választások előtt kiadott körleveleimről, ám ezen túl e dologban semmilyen instrukciót nem kaptam.

Úgy gondolom, hogy semmi alapja a két jezsuitáról és a Szentzsákra való provokatív hivatkozásokról terjesztett pletykáknak, még ha ők maguk a pletykáknak megfelelően viselkednek is. Ha egy területen vannak püspökök, sőt primás is van felettük, ő felelős Isten és az emberek előtt az egyházi ügyek viteléért. Aligha feltételezhető, hogy két, az oroszokkal politikai játékokba kezdő pap olyan instrukciókat kapott a Szentzsáktól, melyeket Magyarország ugyanakkor Rómában levő primásától megtagadtak.

Ez ügyben igyekeztem tájékozódni maguktól Kerkai és Nagy páterektől, sőt tárgyaltam a főtisztelendő P. Borbély István provinciálissal is, ám semmi biztosat nem sikerült megtudnom bármi kifejezett és különleges, Öszentségétől vagy a Szentzsáktól származó instrukcióról vagy jóváhagyásról, melyet akár a KALOT, akár az élén álló két nevezett atya kapott volna. Hogy közvetlenül ilyet kaptak volna, nem erősítették meg, de nem is tagadták. Úgy tűnik, hogy az említett ünnepi gyűlésen a Szentzsád üzenetét felolvadó Kerkai atya nem mentes minden hátsó szándéktól; máskülönben nem olvasta volna föl, s nem ilyen alkalmat talált volna rá. Úgy látszik, hogy csak Öszentsége egy korábbi, kegyesen kiadott dicséretét és buzdítását használta fel és terjesztette ki a jelenre, és pedig nagyon is kritikus időben és körülmények között. Ám ezek a dolgok sok és nagy egyenetlenséget és nehézséget támasztanak.[31]

Hogy napnál is világosabban lehessen látni és megítélni a mesterségesen elhittett pletykák és provokációk teljesen alaptalan voltát, kívánatos lenne, amiért könyörgök, és amit várok is, hogy küldjön nekem egy levelet az Apostoli Szentzsák, melyben kifejezetten az áll, hogy e dologban Magyarországon sem a katolikusok egésze, sem bármely része nem kapott instrukciót a Szentzsáktól senki útján, sem élőszóban, sem levélben. Annál kevésbé volt szükség ilyen lépésre, hogy Magyarország primása ismét Rómába utazott; és ha instrukciókra van szükség, azokat kikérni és a híveknek továbbítani a primás dolga.

Ha a kért levél hatása nem erősíti meg a lelkeket, a püspökök és alulírt aligha vállalhatják a felelősséget a Katolikus Egyház magyarországi ügyeinek helyes intézéséért. Az említett férfiak erőinknek a küzdelemben oly szükséges egységét felelőtenül meggyengítik. Ami pedig engem illet, eljárásomdat a közvélemény könnyen úgy értelmezheti, mintha a Szentzsák bizalmát már elvesztettem volna, miközben egyik-másik jezsuita teljességgel bírja azt. A tomboló csatákban, melyeket a hit megőrzéséért meg kell vívni, siralmasnak és nagyon kártékonynak látjuk azt az okosan kifundált konstrukciót, hogy a püspökök akarata és a hívek jóérzése ellenére az Apostoli Szentzsák állítólagos támogatásával nyújtanának segítő kezét a moszkovitáknak.

A többi illetően örömmel tanúsítom mélyesleges tiszteletemet.

Esztergomban, 1946. június 27-én

Mindszenty József bíboros [sk.]

Magyarország hercegprimása,

esztergomi érsek

A levél eredeti latin nyelvű szövegének átirata

STEMMA	VSP	12-8-'46
PANNONIA SACRA	2/8	Dal S.P.
Nr. 3436/1946.	<i>Attendere. Nel sett[embre] verrà qui</i>	
	<i>il provinciale dei Gesuiti</i>	
	<i>ungheresi. Lo risentire.</i>	

[a matita:] *Parlato il 27-IX. Ha detto che sta*

Ex.me ac R.me Subsecretarie Status!

De die in diem clarius perspicimus res in Hungaria eo vergere, ut pugna contra Ecclesiam sit instituenda ratione similis ac olim in Germania tempore sic dicti *Kulturkampf*. Rebus sic stantibus dolenter videmus inter ipsos catholicos conatus fieri ad frangendam animorum concordiam et ad labefactandam hierarchiae catholicae auctoritatem, cuius est unitatem in agendo inter fideles sapienter decernere eosque a damnosis deviationibus iugiter tueri. Dum huiusmodi conatus fiunt, fautores eorum etiam ad auctoritatem S. Sedis audent provocare. Quantopere a me alienum sit tantum suspiciones minime fundatas Excellentiae Tuae referre, de hoc Eadem iudicare valebit ex infra dicendis.

1.) Ephemerides exterae, ex quibus aliquot prae manibus habeo, nuntiaverunt post primum iter Romanum Primatis Hungariae, quod ineunte mense Decembri anni elapsi perfectum erat, P. Josephum Jánosi S. J. qua delegatum gubernii Hungarici et factionum politicarum S. Sedem adiisse eo consilio, ut informationes a Primato Hungariae subministratas corrigeret et res Hungariae S. Sedi clara luce collustraret

2.) Nunc vero ab illis, qui cum Julio Szekfű ministro Hungariae apud gubernium Russiacum, vel cum Factione Popolari

.I.

Excellentissimo ac Reverendissimo Domino

J o a n n i M o n t i n i secretario substituto status

V a t i c a n e

Prot. reg. 6488/46

Democratica (duce D. Barankovits laico), vel cum Coetu Iuvenum Agricoliarum Catholicorum) notus per sigla *Kalot* (a patribus Societatis Jesu directo familiariter conversantur, rumores sparguntur minime S. Sedi convenire, ut *unica charta ludamus* et contra vel extra systema ab episcopis acceptatum, quod iura Ecclesiae tueri satagit, a S. Sede probari etiam aliud systema a quibusdam catholicis excogitatum, qui, inita cum Russiacis et asseclis Caroli Marx concordia, ab acie catholicorum parati sunt recedere.

3.) Nemo negat P. Josephum Jánosi tempore supraindicato Romae commorasse ibidemque missum fuisse a gubernio Hungarico et factionibus politicis. Item nemo negat P. Töhötöm Nagy SJ quoque comparuisse in Civitate Vaticana Romaeque commorasse, cum ego ex secundo meo itinere Romano (inter 18. Febr. et 19. Mart.) iam redux fuero. Neque dubium est investigationes de fonte rumorum de quibus supra, ad patres Societatis Jesu conducant. Huiusmodi investigationes recentissimi eventus satis confirmant. Revera Coetus Iuvenum Agricoliarum Catholicorum (*Kalot*) Unionem Iuvenum Catholicorum deseruit et aliis coetibus iuvenum acatholicorum se associavit.

Excellentia Tua sat compertum habebit in nostro regimine hodierno creatos esse coetus novos pro iuvenibus. Talis est Coetus Iuventutis Hungaricae Democraticae (notus per sigla *Madisz*); alius est Coetus Iuventutis Democratico-socialistae (notus per sigla *Szim*). Extant etiam alii similes, qui omnes a principiis catholicis sunt penitus alieni. Inter ipsos eminet *Madisz*, qui animum sanum iuventutis penitus labefactare intendit iuxta principia communistarum, qui eundem moderantur. Coetus *Kalot* unioni coetuum non catholicorum se associavit nuperque die Pentecostes festum celebravit, in quo praesentes ablegatos coetus *Madisz* et ablegatos iuventutis Russiacae salutavit. P. Kerkai S. J. in habito suo sermone sollemniter publicavit nuntium Suae Sanctitatis Pii PP. XII. ad *Kalot* directum: ulterius progredi in via hucusque secuta. In tali actu, humiliter censeo, non licuisset abuti nomine et auctoritate Summi Pontificis.

Dum duabus vicibus Romae commorarer, S. Sedes nullam mihi instructionem dedit circa relationem Hungaro-Russiacam, etsi talem humiliter petissem. Felix eram, ut viva voce probationem mearum litterarum pastoralium ante electionem emissarum obtinuerim, at ultra hoc nullam instructionem in hac re accepi.

Rumores sparsos a duobus sacerdotibus Societatis Jesu et provocationes eorum ad S. Sedem minime censeo fundatos, etsi ipsi iuxta tales rumores agant. Si in aliqua regione episcopi adsunt, imo iisdem Primas praeest, ipse est responsabilis coram Deo et hominibus pro gestione causarum ecclesiasticarum. Vix supponi potest duos sacerdotes ludos politicos cum Russiacis initiantes accepisse a S. Sede tales instructiones, quae Primati Hungariae eodem tempore Romae commoranti denegatae fuerint.

Hac de re relationem studui comparare ab ipsis PP. Kerkai et Nagy, imo tractavi cum R. P. Provinciali Stephano Borbély, sed de aliqua certa et speciali instructione vel approbatione sive coetui KALOT, sive fatis duobus patribus, qui ei praesunt, a Sua Sanctitate, respective a S. Sede Apostolica data nil certi mihi rescire successit. Talem factam esse directe non asseruerunt, sed nec negarunt. – Ipse nuntius Suae Sanctitatis in memorato sollemni coetu a P. Kerkai promulgatus non absque omni fallacia esse videtur. Talis etenim non erat perfectus, nec eius tempus proprius determinatum. Videtur solummodo antiquioris laudis et adhortationis a Sua Sanctitate benignissime impertitae applicatio, respective extensio ad nunc et quidem tempore et in circumstantiis valde criticis facta. – Hae res attamen multas et magnas dissensiones et difficultates parant.

Ut rumores artificialiter sparsi et provocationes minime fundatae clara luce videri et aestimari possint, optandum est, pro quo supplicare et presumo, ut litterae a S. Sede mihi mittantur, quibus clare expressum sit in hac re nec universalitatem catholicorum in Hungaria, nec partem quamcunque eiusdem accepisse instructionem a S. Sede, nemine mediante, nec viva voce, nec per litteras. Eo minus tali actu opus fuisse, quod Primas Hungariae iterato Romam profectus esset. Et si instructiones sint necessariae, Primatis esse easdem a S. Sede impetrare et fidelibus transmittere.

Sine tali animorum confirmatione, quam litterae petitaе efficerent, vix possent episcopi et infrascriptus sustinere responsabilitatem relate ad rectam gestionem causarum Ecclesiae catholicae in Hungaria. Viri, de quibus sermo, unionem virium in luctando tantopere necessariam temerarie labefactant. Quod vero ad me attinet, meus agendi modus coram opinione publica facile talem interpretationem pati debebit, ac si fiduciam S. Sedis iam perdidissem eandemque unus alterve sacerdos Societatis Jesu plenam possideat. Furentibus pugnis, quas pro tuenda fide sustinere debemus, deplorandum et damnosissimum cernimus systema callide constructum, quod contra voluntatem episcoporum et bonum sensum fidelium, munitum adiutorio quod sibi asserit a S. Sede factum, manum praebere vellet Moscovitis.

Quod superest sensa profundae venerationis libentissime testor.

Strigonii, die 27. Junii 1946.

+ Joseph Card. Mindszenty [m. p.]

Princeps primas Hungariae,

Archiepiscopus Strigoniensis.

[1] Eugenio Pacelli (1876–1958): római nemes családból származó római katolikus pap, egyházi diplomata, Sardes-i címzetes érsek, apostoli nuncius Bajorországban 1917-től, Németországban 1920-tól, bíboros államtitkár 1930-tól, római pápa 1939-től.

[2] Nagy Töhötöm (1908–1979): jezsuita 1926-tól, római katolikus pap 1937-től, a KALOT második egyházi vezetője 1940-től. 1945–1946-ban ötször utazott Rómába, ő hozta haza kalandos úton Mindszenty József esztergomi érseki kinevezését, 1947-től Dél-Amerikában szolgált. 1948-ban kilépett a rendből, megnősült, Argentínában élt. 1952-ben szabadkőműves lett. 1968-ban családjával hazatelepedett, ismételten járt Rómában, ahol fogadták a jezsuita kúrián és a Vatikánban egyaránt.

[3] NAGY TÖHÖTÖM: *Jezsuiták és szabadkőművesek*, Buenos Aires, 1965. Hazai kiadás: Szeged, 1980. Interneten: <https://mek.oszk.hu/12400/12486/> [3] (Utolsó letöltés, a többi mű esetében is: 2020. október 12.) Lásd még uő: *Napló 1945–46. Kapcsolódó dokumentumokkal*. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött Nagy Töhötöm-hagyaték alapján sajtó alá rendezte, jegyzetekkel és előszóval ellátta Keresztes András. Százhalombatta, 2019. <https://mek.oszk.hu/16700/16719/>. [4].

[4] Jánosi (Janicsek) József (1898–1965): jezsuita, filozófus, egyetemi tanár, egyik jelölt az esztergomi érseki székbe. 1949-ben elhagyta az országot, elbocsátották a jezsuita rendből. A München-Freisingi Főegyházmegye papja és éveken át a Szabad Európa Rádió munkatársa. 1965-ben tisztázatlan körülmények között halt meg vasúti balesetben.

[5] Modus vivendi: közlésünk kulcsszava, latin kifejezés, mely két ellentétes felfogás közötti kiegyezést keres, egyben a vatikáni diplomácia műszava. Nem konkordátum, amely teljes körű megegyezés jelent az Apostoli Szentzsék és valamely állam kormányzata között, hanem részleges megegyezés, amelyet írásba foglalnak és az adott ország parlamentje ratifikál.

[6] Kerkai (Czinder) Jenő (1904–1970): jezsuita, Mindszenty József tanítványa, a KALOT megalapítója (1935) és fő szervezője. 1949 februárjában letartóztatták, hat év fegyházbüntetésre ítélték, majd további négy évet kapott. 1959-ben betegen szabadult. 1964 őszétől haláláig a pannonhalmi papi szociális otthon lakója.

[7] KALOT: Katolikus Agrárfüvéségi Legényegyletek Országos Testülete, egyházi indíttatású világi szociális agrárfüvéségi reformmozgalom 1935-től.

[8] Borbély István (1903–1987): jezsuita, teológus, főiskolai tanár. 1943–1948 között a magyar rendtartomány főnöke. 1949–1951-ben Olaszországban, később Kanadában működött főiskolai tanárként.

[9] Ezek egy részét már rendre idézi a vonatkozó sajtó. Első szövegkiadásukat a Vatikánban őrzött példányok alapján lásd: JOHAN ICKX–KERESZTES ANDRÁS–SOMORJAI ÁDÁM OSB (szerk): *Scontrarsi o negoziare? Alternative dei Cattolici nel dopoguerra in Ungheria alla luce di alcuni documenti Vaticani. – Ütközni vagy időt nyerni? Katolikus alternatívák 1945 után néhány vatikáni dokumentum fényében*. Bp., 2020 /METEM Könyvek 94./

[10] Giovanni Battista Montini (1897–1978): bresciai egyházmegyes pap 1920-tól, helyettes vatikáni államtitkár [szubsztitutusz] 1937-től, Milánó érseke 1954-től. 1958-tól bíboros, 1963-tól pápa (VI. Pál), nevéhez fűződik a vatikáni keleti politika.

[11] Először közölte: BALOGH MARGIT: *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*. Bp., 1998 /Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok/, 188–197.

[12] Domenico Tardini (1888–1961): római egyházmegyes római katolikus pap 1912-től, egyházi diplomata, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának altitkára 1929-től, titkára 1937-től, bíboros államtitkára 1958-tól.

[13] A Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja 1814-ben jött létre, 1908 után a Vatikáni Államtitkárság Első Szekciója. (1968-tól az Egyház Nyilvános Ügyeinek Tanácsa, 1988-tól a Vatikáni Államtitkárságon az Államközi Kapcsolatok Szekciója, más néven II. Szekció.)

[14] Az 1944 októberében megalakult Keresztény Demokrata Néppárt. 1945 áprilisától Demokrata Néppárt (vezetőjéről, Barankovics Istvánról Barankovics Pártnak is nevezték) néven folytatta a politizálást egészen 1949 februárjáig, amikor működését beszüntetni kényszerült.

[15] SZABÓ RÓBERT–SZAKOLCZAI GYÖRGY: *Két kísérlet a proletárdiktatúra elhárítására*. Bp., 2010 (első kiadás). Mi a 2011-ben megjelent utánnomást használtuk. – Ezt megelőzően a kisebb közlések a *Magyar Szemle* c. folyóirat 2007. és 2008. és a *Múltunk* 2008. évfolyamában, illetve 2008–2010 között nyolc önálló írás formájában az *Egyházfórum* c. folyóiratban jelentek meg.

[16] „P. Nagy naplójából, de a körülményekből is az következik hogy Mindszenty írt, sőt talán többször is írt a pápának a KALOT és személy szerint P. Nagy ügyében. E könyv fiatalabbik szerzője [Szabó Róbert] megkísérelte, hogy megtalálja ezt a levelet a magyarországi levéltárakban, de eddig sikertelenül. Az a valószínű, hogy ez a levél csak a Vatikán levéltárában lelhető fel, de ott ennek az évrnek az iratai még nem kutathatók.” SZABÓ–SZAKOLCZAI: i. m. 2010, 42.

[17] Lásd SOMORJAI ÁDÁM OSB: A „modus vivendi” fogalmának újdonsága Magyarországon 1945–1948-ban. Idáig nem kutatható vatikáni dokumentumok alapján, in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 31 (2019) 303–336.

[18] Szubsztitutus: helyettes, máig létező főpapi munkakör megjelölésére a Vatikáni Államtitkárságon. A szubsztitutus a bíboros államtitkár helyettese. 1946-ban még nem volt püspöki, érseki címhez rendelve, napjainkban igen. Giovanni Battista Montini, a későbbi VI. Pál pápa, Domenico Tardinival együtt ekkor XII. Piusz közvetlen helyettese volt, nem lévén bíboros államtitkár.

[19] Jánosi József három beadványát a „modus vivendi”-ről teljes terjedelmükben lásd SOMORJAI ÁDÁM OSB: A „modus vivendi” fogalmának újdonsága Magyarországon 1945–1948-ban. Idáig nem kutatható vatikáni dokumentumok alapján, in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 31 (2019) 323–334.

[20] Dr. Borbély István SJ provinciális: A magyar püspöki kar és a jelenlegi helyzet. A német nyelvű följegyzés 1946 novemberében jutott el a Vatikáni Államtitkárságra. Jelzete: ASRS. AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 569–579. A római jezsuita generalátusban őrzött példány fénymásolata a budapesti jezsuita levéltárban, jelzete: JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946–1950. A Vatikáni Államtitkárságon készült olasz nyelvű összefoglalás jelzete: ASRS. AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 566–568. – Ugyancsak Borbély följegyzése: Mindszenty bíboros és a KALOT. A német nyelvű változat az előzővel együtt jutott el a Vatikánba. Jelzete: ASRS, AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 109–127. A budapesti jezsuita levéltárban őrzött másolat jelzete: JTMRL II. 1. Epistolae Variorum, 1946–1950. A Vatikáni Államtitkárságon készült olasz nyelvű összefoglalás: Il Cardinale Mindszenty e il KALOT, N. Prot. 9849/46, jelzete: ASRS. AA.EE.SS. Pio XII, Ungheria 129, ff. 98–104. Mindkét dokumentum szövegét lásd: ICKX–KERESZTES–SOMORJAI: i. m. 204–224 (magyar fordítás), 403–431. (német és olasz szövegek).

[21] Ez a Montini-féle periódus jelenleg a Vatikáni Apostoli [Titkos] Levéltárban kutatható.

[22] Borisz Pavlovics Oszokinról kevés információ van. Ez időtájt hatáskörébe tartozott minden fontos kérdés, pártpolitikusokkal való kapcsolattartás, az új hatalmi szervek újjászervezésének ellenőrzése. Tapasztalatairól köteles volt tájékoztatást adni a Külügyi Népbiztosságnak (Külügyminisztérium) Moszkvába és a SZEB szovjet részlegének. Egyes információk szerint elhurcolták Moszkvába és „Berija bandája” kivégezte.

[23] Lásd JOHAN ICKX: A Pápai Államtitkárság Második Szekciójának Történeti Levéltárban őrzött dokumentumok jelentősége a magyar egyháztörténetírás számára. In: *Magyarország és a Szentzsék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015*. Szerk. FEJÉRDY ANDRÁS. METEM, Bp. – Róma, 2015, 45–59. Eredeti szövege facsimilében 56–59.

[24] Darvas Mátyás fordítása.

[25] Giulio Barbetta (1890–1976): Grosseto egyházmegyes római katolikus pap 1915-től, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának munkatársa, a Szent Péter bazilika kanonokja, Faran címzetes püspöke 1962-től.

[26] Jánosi József SJ két iratban is tájékoztatta a Vatikáni Államtitkárságot. Az egyik: „Die politische Lage in Ungarn”, a másik: „Die politische Lage der katholischen Kirche in Ungarn”. Egyik sem volt ismert korábban a kutatás számára, mert példányai csak a Vatikáni Államtitkárság, Államközi Kapcsolatok Szekciójának

Levéltárában maradtak fenn. – Ezeket a levélíró természetesen nem ismerhette. A két iratot lásd: SOMORJAI ÁDÁM OSB: A „modus vivendi” fogalmának újdonsága Magyarországon 1945–1948-ban. i. m. 323–331.

[27] A levélíró itt a püspökökre hivatkozik, de valójában ő az, aki rendre – a püspökök megkérdése nélkül, mint a püspöki kar elnöke – püspökkari körlevelet tett közzé.

[28] Nagy Töhötöm harmadik római útjának dátumai: érkezett 1946. március 3-án, távozott május 16-án. Itt nem történik említés arról, hogy Nagy első útján a primás üzenetét vitte magával és ennek az első utazásnak az eredményeiről részletes beszámoló készült az ő személyes használatára, azaz, a kapcsolat közöttük fél év alatt rohamosan megromlott. A beszámoló szövegét lásd: ICKX–KERESZTES–SOMORJAI: i. m. 134–149.

[29] Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség, mely 1944 végén alakult meg, 1948 márciusában egyesült a Szakszervezeti Ifjúmunkás- és Tanoncmozgalommal.

[30] Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom, mely 1945 elején alakult meg, 1948 márciusában szintén egyesült a Szakszervezeti Ifjúmunkás- és Tanoncmozgalommal.

[31] A lap szélén: „1946. augusztus 12, 1939 szeptemberében vagy októberében a Szentatya küldött egy levelet a KALOT-nak. Megtalálni – D. T[ardini].” – A feljegyzés belső célra készült, bizonyára a levéltárosnak szól, hogy meg kell találni a levél előzményét.

Címkék:

[katolikus egyház](#) ^[5]

[Vatikán](#) ^[6]

[XII. Piusz pápa](#) ^[7]

[Mindszenty József](#) ^[8]

[KALOT](#) ^[9]

[konkordátum](#) ^[10]

[modus vivendi](#) ^[11]

[Vatikán keleti politikája](#) ^[12]

Kiadás: 20. évfolyam (2020) 5–6. szám

Forrás webcím: <https://www.archivnet.hu/mindszenty-jozsef-panaszlevele-a-vatikanba-egy-es-magyar-jezsuitak-ellen>

Hivatkozások

[1] <https://www.archivnet.hu/mindszenty-jozsef-panaszlevele-a-vatikanba-egy-es-magyar-jezsuitak-ellen>

[2] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/3_1.jpg

[3] <https://mek.oszk.hu/12400/12486/>

[4] <https://mek.oszk.hu/16700/16719/>

[5] <https://www.archivnet.hu/cimkek/katolikus-egyhasz>

[6] <https://www.archivnet.hu/cimkek/vatikan>

[7] <https://www.archivnet.hu/cimkek/xii-piusz-papa>

[8] <https://www.archivnet.hu/cimkek/mindszenty-jozsef>

[9] <https://www.archivnet.hu/cimkek/kalot>

[10] <https://www.archivnet.hu/cimkek/konkordatam>

[11] <https://www.archivnet.hu/cimkek/modus-vivendi>

[12] <https://www.archivnet.hu/cimkek/vatikan-keleti-politikaja>